

УДК 332.12

Щурик М. В.,*доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

У статті обґрунтовується потреба надання процесу відтворення земельних ресурсів як пріоритетного напрямку фінансування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Ключові слова: фінансування, макрорегіон, аграрний сектор, фінансова підтримка аграрного сектору, кредитування АПК.

The author grounds the needs for giving prior direction in financing the process of land resources reproduction at the expense of state funds and local budget.

Key words: financing, Macroregion, agricultural sector, financial support of agricultural sector, agriculture crediting.

Постановка проблеми. Земельні ресурси є головною продуктивною силою аграрного сектору, відтворення якої значною мірою залежить від їх фінансового забезпечення. Недостатні обсяги фінансування унеможливають виконання заходів збереження, поліпшення та використання земель АПК в Карпатському макрорегіоні, а також призводять до погіршення економічних, агрохімічних, екологічних та інших важливих складових відтворювального процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Механізм фінансування аграрного сектору, його спільні і відмінні особливості в умовах командно-адміністративної економіки в пострадянський період і під час запровадження ринкової моделі досліджується багатьма відомими вітчизняними й зарубіжними вченими. Більшість із них вважає, що ефективного та стабільного розвитку сільськогосподарського сектору економіки можна досягнути завдяки належному фінансуванню потреб його відтворення. Однією з найважливіших складових підвищення ефективності аграрного виробництва є фінансове забезпечення підприємств АПК, включаючи кредитування, податкові

відносини, фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, страхування. Саме ці чинники, за визначенням міжнародних експертів, на 80% формують ринкове середовище, без якого цивілізований ринок існувати не може [4, с. 11]. Оцінка нинішнього рівня фінансової підтримки аграрного сектору в Україні засвідчує, що вона не є достаньою і значно меншою ніж у високорозвинутих країнах. Йдеться про обсяги фінансування в розрахунку на одного працівника зайнятого в сільському господарстві, а також фінансове забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів. В Україні встановлений рівень внутрішньої підтримки на 1 зайнятого в сільському господарстві не перевищує 165 дол, і на 1 га – 16,4 дол. (США – 51, Польща – 226, Чехія 168 дол. – на 1га) [1, с. 72]. Треба зазначити, що вітчизняний аграрний сектор традиційно відчував і відчуває гостру потребу в фінансових ресурсах. Йдеться про організацію фінансування, яка мала місце в умовах радянської економіки, пострадянський період та під час проголошення ринкової моделі відтворювального процесу вітчизняного сільськогосподарського сектора економіки. Сільське господарство завжди фінансувалось за залишковим принципом розподілу коштів. Крім того, воно було і залишається донором інших сфер національної економіки. Вчені, зважаючи на незадовільну організацію фінансування аграрного сектору, зазначають, що така тенденція очевидно збережеться на найближчу оглядову перспективу. Наприклад, у розвинутих країнах світу, зокрема в країнах ЄС і США, державна підтримка (субсидування) АПК сягає такого рівня, який ми ще досить тривалий час не зможемо собі дозволити навіть у мріях з огляду на можливість державного бюджету нашої країни [2,с.81].

Аналіз причин незадовільної фінансової підтримки сільського господарства засвідчує, що вона в абсолютній своїй більшості зумовлена недостатністю обсягу бюджетних коштів. Бюджет країни уже традиційно не в змозі виділити для потреб успішного розвитку АПК достатньої кількості фінансових ресурсів. Більш ніж очевидним, що в умовах нинішньої фінансової кризи, яка охопила економіку країни, потенційні можливості допомоги держави тривалий час залишаться обмеженими. Розв'язання зазначеної проблеми, на наше переконання, можна забезпечити шляхом визначення пріоритетних напрямів фінансування. В умовах обмеженості фінансових ресурсів слід забезпечити їх витрачання лише на завдання, що мають найвищий пріоритет для суспільства [2, с. 74]. До таких пріоритетів у сільськогосподарському виробництві, на нашу думку, слід

віднести земельні ресурси. Саме земля, відносини, у зв'язку з фінансуванням потреб її ефективного відтворення, є нині найбільш важливими та стратегічно актуальними. Актуальність підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів полягає насамперед у тому, вони завжди були і залишаються головним базисом розвитку не лише сільськогосподарського сектора економіки, а й значною мірою формують національну продовольчу безпеку.

Аналіз та оцінка нинішніх пріоритетних напрямків фінансування вітчизняного аграрного сектора засвідчує про їх багатовекторність та мінливість. Пріоритетність виділення фінансових коштів із бюджету для потреб сільського господарства в абсолютній своїй більшості встановлюється для поліпшення насінницької справи, розробки новітніх технологій, селекції, розвитку тваринницької галузі тощо. Разом з тим, першооснова аграрного виробництва – земельний фонд не має статусу пріоритетного.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування потреби виокремлення процесу відтворення земельних ресурсів як пріоритетного напрямку фінансування. Необхідно запропонувати механізм та основні джерела фінансового забезпечення заходів використання, збереження, покращення та охорони земель у Карпатському макрореґіоні.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання будь-яких завдань в умовах ринкової економіки значною мірою залежить від їх фінансового забезпечення. Особливо гостро відчуває потребу у фінансових ресурсах аграрний сектор Карпатського макрореґіону в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема. Слід зазначити, що практика надання фінансової допомоги сільськогосподарському сектору економіки нині досить поширена в багатьох країнах світу. При цьому джерелом фінансування, його головним провайдером у більшості випадків є держава.

Аналіз та оцінка фінансування вітчизняного аграрного сектора засвідчують, що воно не завжди знаходяться в полі уваги відповідних державних інституцій. Насамперед це стосується обсягу коштів, закладених у державний бюджет, створення преференцій у зв'язку з оподаткуванням та формуванням цін на сільськогосподарську продукцію, наданням пільгових кредитів тощо. Потрібно зазначити, що в країні нині ще не сформовано чіткого, стабільного та прозорого механізму фінансового забезпечення потреб аграрного сектора в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема. У більшості випадків фінансування потреб АПК носить хаотичний, безсистемний, залишковий ха-

раक्टर, що в кінцевому підсумку призводить до посилення рецесії та деградації відтворення земельних ресурсів. Складність полягає також у тому, що найвищими державними управлінськими структурами не вироблено адекватної аграрної політики. Йдеться про відсутність цілісного, законодавчо закріпленого механізму фінансової допомоги, спрямованої на організацію сучасного земельного господарства, фінансування заходів збереження, поліпшення та охорони земель. Саме земля є тією продуктивною силою, після робочої сили, відтворення якої генерує рівень ефективного функціонування всього національного сектора економіки. Йдеться про належне розв'язання не лише чисто економічних, а й екологічних, соціальних та інших важливих складових відтворювального процесу. Виокремлення відтворення земельних ресурсів як самостійного напрямку фінансування нині зумовлено також необхідністю організації сучасного земельного кадастру, реалізацією заходів у зв'язку з впорядкуванням землеустрою й проведенням генеральної інвентаризації сільськогосподарських земель, формуванням сучасних високотоварних та конкурентоспроможних агроформувань, капітальним поліпшенням земельних угідь, реанімацією меліоративних та іригаційних робіт, запровадженням новітніх технологій, збереженням, охороною та поліпшенням земель, залученням у сільськогосподарський обіг нерозпайованих та покинутих земельних масивів, проведенням робіт з консервації, вилученням із продуктивного використання низькородючих, замічених та забруднених земельних площ. Перелік заходів, які потребують самостійного фінансування можна значно розширити і доповнити, оскільки проблеми землі, екології, води нині проявляються значно гостріше, вони є найбільш актуальними, тобто такими, що визначають рівень життя та безпеку не лише теперішнього, а й майбутнього покоління. Саме тому доцільно сформувати новий пріоритет фінансування, який має стати визначником ефективності відтворювального процесу не лише в сільськогосподарському секторі економіки, а характеризувати рівень розвитку загальнонаціональної економічної системи. Це аксіома, без усвідомлення якої підвищення ефективності функціонування аграрного сектора в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема значно ускладниться.

Фінансове забезпечення відтворення земельних ресурсів потребує створення механізму його проведення. Йдеться про побудову моделі, запровадження якої дасть можливість встановити науково обґрунтовані обсяги фінансування, джерела та напрями виділення коштів тощо. Іншими словами, процес фі-

нансування заходів відтворення земельних ресурсів має бути прозорим, зрозумілим і доступним для всіх зацікавлених сторін, що прийматимуть у ньому безпосередню участь.

Обсяги фінансування значною мірою залежать від стану та розмірів земельних площ, організації земельного господарства, які, як правило, для різних регіонів не є однаковими і мають свої особливості. Зокрема, в Карпатському макрорегіоні, до складу якого входять Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області, характерним є дрібноземелля, зосередження значної частини сільськогосподарських угідь у підпорядкуванні та власності громадян (табл.1).

Таблиця 1.
Частка сільськогосподарських угідь за категоріями землекористувачів і власників землі та угідь в Карпатському макрорегіоні* у 2000 та 2005 роках (відсотків)

Регіони	2000 р.		2005 р.	
	сільгосп-підприємства	господарства населення	сільгосп-підприємства	господарства населення
Закарпатський	37,3	62,7	15,9	84,1
Івано-Франківський	37,7	62,3	21,7	78,3
Львівський	43,2	56,8	24,3	75,7
Чернівецький	52,2	47,8	28,3	71,7

За даними Держкомзему

Нині в підпорядкуванні домогосподарств Карпатського макрорегіону знаходиться більш ніж $\frac{3}{4}$ сільськогосподарських угідь, у той час, як по Україні цей показник становить трохи більше 60%. Складність полягає також у тому, що середній розмір земельного паю на одне селянське господарство є надзвичайно малим і коливається в межах 0,6 – 1,0 га. Цілком зрозуміло, що фінансувати земельні паї домогосподарств держава не буде. Саме ця причина, очевидно, впливає на низькі обсяги кредитування вітчизняного аграрного сектора. У структурі кредитів, наданих банківськими установами суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності як у 2004-му, так і у 2007 роках найбільшу питому вагу мали кредити у сферу торгівлі, побутове обслуговування та виготовлення предметів особисто-

го вжитку (41,8% і 37,7%), а найменшу частку – кредити у сільське та лісове господарство – 2,7% і 6% відповідно [3, с. 89].

Надання пріоритетності фінансування земельних ресурсів у досліджуваному макрорегіоні потребує насамперед впорядкування земельного фонду шляхом створення сучасних високотоварних сільськогосподарських агроформувань незалежно від форми власності, які би зуміли налагодити відтворювальний процес на професійній основі, інноваціях тощо. Зрозуміло, що створення таких агроформувань у Карпатському макрорегіоні також потребує відповідного фінансового забезпечення.

Пріоритетним у процесі формування сучасного земельного господарства є також фінансування заходів проведення генеральної інвентаризації земельного аграрного фонду. Певна хаотичність, що мала місце у зв'язку з роздержавленням, паюванням та приватизацією земель, призвела до порушення засад організації процесу відтворення земельних паїв відповідно до умов ринкової моделі. Йдеться про те, що часто власниками й користувачами земельних паїв ставали особи, які не мали і не мають прямого стосунку до землі. Спроби приватизації ними земельних ділянок слугують у своїй більшості для майбутнього їх перепродажу за значно вищими, спекулятивними цінами. Саме тому, одним із завдань інвентаризації залишається виявлення таких псевдовласників приватизованих земельних паїв. Потреба інвентаризації зумовлюється також несприятливою демографічною ситуацією в селах Карпатського макрорегіону, оскільки близько 80% нинішніх власників є особи пенсійного віку, які не в змозі не лише ефективно використовувати земельні паї, а й забезпечити проведення робіт у зв'язку з їх поліпшенням, збереженням, охороною тощо. Крім того, теперішні користувачі земельних паїв не володіють достатнім обсягом фінансових ресурсів, адекватними матеріально-технічними засобами, сучасними професійними знаннями тощо. Цілком очевидним, що такі земельні господарства потребують реструктуризації, успішне проведення якої також залежатиме від рівня фінансового забезпечення.

Пріоритетність фінансування землі нині спричиняється також негативною динамікою кількості покинутих і незадіяних земельних паїв, існуванням нерозпайованого пайового фонду, швидким забрудненням і засміченням полів, погіршенням екологічних характеристик земельних ресурсів. Незалучення цих земель до продуктивного використання призводить до їх деградації, що в кінцевому підсумку може призвести до їх повної непридатності для виробництва сільськогосподарської про-

дукції. Отже, необхідно терміново приймати рішення щодо їх подальшого використання. Йдеться про обґрунтованість залучення або вилучення їх з обігу, що знову ж таки потребує відповідних фінансових інвестицій.

Статусу пріоритетності фінансування вимагає також проведення заходів зі створення сучасного земельного кадастру, бонітету ґрунтів, які містили б інформацію не лише про кількісний склад земель у розрізі угідь і користувачів земель, а яка би характеризувала якісний склад ґрунтів. Відсутність даних щодо хімічних, біологічних, фізичних і інших важливих складових, що характеризують нині стан і склад земель, робить неможливим запровадження адекватних заходів, спрямованих на їх використання, збереження, поліпшення та охорону.

Крім того, грошових коштів потребує проведення робіт по запровадження сучасних технологій обробітку та догляду земель, нарізання сівозмін, що не лише значно підвищить їх продуктивність, а й покращить екологію, ліквідує монокультурність, поліпшить склад ґрунтів та інше.

Особливо значного фінансового забезпечення потребують заходи, спрямовані на капітальне поліпшення земельних угідь. Йдеться про затрати з формування сучасного землеустрою, проведення робіт із рекультивації й розкислення земель, меліоративні та іригаційні роботи, корінне поліпшення земельних площ тощо. Перелік причин, які переконують у доцільності надання пріоритетності фінансування процесу відтворення земельних ресурсів у досліджуваному макрореґіоні, можна значно розширити й доповнити, оскільки реґіон, населений пункт, кожна земельна ділянка мають свої особливості, які потрібно обов'язково врахувати в процесі прийняття рішень фінансування.

Висновки. Фінансування аграрного сектора економіки є одним із визначників завдяки якому забезпечується його ефективне функціонування та розвиток. Особлива увага при цьому належить земельним ресурсам, які є просторовою базою, основою організації відтворювального процесу в сільському господарстві. Від того, наскільки фінансуються потреби відтворення земельного фонду, залежить виконання завдань його використання, збереження, поліпшення та охорони. Крім того, належне фінансове забезпечення процесу відтворення земель є передумовою поліпшення екології, розв'язання соціального пакету проблем.

Особливо актуальним є фінансування потреб використання та поліпшення земельних угідь у аграрному секторі Карпатського макрореґіону. Йдеться про потребу врахування особливостей його розміщення, використання, природно-кліматичних

умов, історичну ретроспективу, менталітет тощо. Зокрема, гірська та передгірська території макрорегіону характеризується високою питомою вагою лісових земель та лісів, значною насиченістю водних ресурсів, багатою флорою та фауною. Саме ці складові природи є тими індикаторами, які засвідчують про потребу запровадження пріоритетного напрямку фінансування його розвитку.

Свої особливості має також організація земельного господарства в аграрному секторі економіки. Насамперед, це стосується певної деструктивності фінансування, що спричинена роздержавленням, паюванням та приватизацією сільськогосподарських угідь. Результатом трансформації у досліджуваному макрорегіоні стало значне подрібнення земельного фонду на земельні ділянки (паї) серед значної кількості господарств населення, що позбавляє налагодження процесу фінансування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, цільових фондів тощо. Саме ці причини не дають можливості залучати банківські кредити як джерело фінансування затрат використання, збереження та поліпшення земельних ділянок пайовиків.

Труднощі фінансування землі спричинені також несприятливою демографією нинішніх власників і користувачів земельних паїв, значна частина яких є особи пенсійного віку. Крім того, більшість із них не має відповідних професійних знань та організаторських здібностей, не володіє адекватною вимогам сьогодення матеріально-технічною базою.

Адекватного фінансового забезпечення у аграрному секторі досліджуваного макрорегіону потребує також проведення заходів, що стосуються задіяності (вилучення) покинутих земельних паїв, невикористання в багатьох сільських населених пунктах пайового земельного фонду. В абсолютній своїй більшості, ці землі залишаються нині нічийними, внаслідок чого деградують і стають непридатними для виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, надання пріоритетності фінансування протреб відтворення земельних ресурсів у аграрному секторі Карпатського макрорегіону потребує створення та реалізації певних передумов найважливішими з яких, на нашу думку, є організація сучасного земельного господарства відповідно до умов ринкової моделі, активне втручання державних та місцевих органів самоврядування в процес приватизації, використання, поліпшення, збереження та охорони земель сільськогосподарського сектора економіки.

Надання пріоритетності фінансування відтворення земельних ресурсів зумовлюється також необхідністю: терміново-

го проведення заходів інвентаризації земель; обстеження їх на предмет продуктивності, екологічності, доцільності залучення в господарський обіг; дослідження проблем забрудненості та засміченості; побудови сучасного земельного кадастру та встановлення бонітету ґрунтів; запровадження нового землеустрою та створення агроформувань сучасного типу; формування адекватної вимогам сьогодення матеріально-технічної бази; проведення капітальних робіт у зв'язку з раціональним облаштуванням сільськогосподарських угідь і ін. Без надання пріоритетності фінансуванню землі в сільськогосподарському секторі Карпатського макрорегіону, її використання, збереження, поліпшення та охорона не одержать належного розвитку не лише в сучасних умовах, а й на віддалену перспективу.

Література

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 67-73.
2. Запатріна І. Формування національних проектів: зарубіжний досвід і можливості для України // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 72-83.
3. Колотуха С. М., Борейко І. П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 124-128.
4. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.